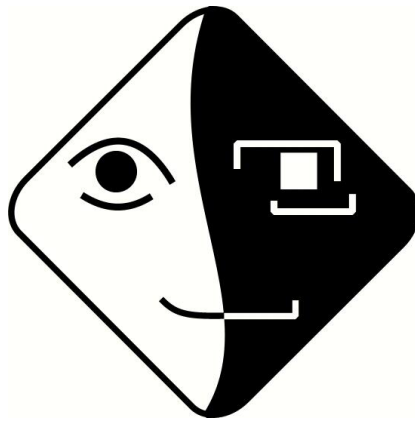

IX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia

MSZNY 2013

Szerkesztette:

Tanács Attila
Vincze Veronika

Szeged, 2013. január 7-8.
<http://www.inf.u-szeged.hu/mszny2013>

ISBN 978-963-306-189-3

Szerkesztette: Tanács Attila és Vincze Veronika
{tanacs, vinczev}@inf.u-szeged.hu

Felelős kiadó: Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport
6720 Szeged, Árpád tér 2.

Nyomtatta: JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.

Szeged, 2012. december

Előszó

2013. január 7-8-án kilencedik alkalommal rendezzük meg Szegeden a Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferenciát. A konferencia fő célja – a hagyományokhoz hűen – a nyelv- és beszédtechnológia területén végzett legújabb, illetve folyamatban levő kutatások eredményeinek ismertetése és megvitatása, mindemellett lehetőség nyílik különféle hallgatói projektek, illetve ipari alkalmazások bemutatására is. A korábbi évekhez hasonlóan, a rendezvény fokozott érdeklődést váltott ki az ország nyelv- és beszédtechnológiai szakembereinek körében.

A konferenciafelhívásra szép számban beérkezett tudományos előadások közül a programbizottság 42-t fogadott el az idei évben, így 26 előadás és 16 poszter-, illetve laptopos bemutató gazdagítja a konferencia programját. A programban a magyar számítógépes nyelvészet rendkívül széles skálájáról találhatunk előadásokat a beszédtechnológiától kezdve a számítógépes morfológia és szintaxis területén át az információkinyerésig és gépi fordításig.

Nagy örömet jelent számomra az is, hogy Gósy Mária, a Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Osztályának tudományos osztályvezetője, az ELTE BTK Fonetika Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára elfogadta meghívásunkat, és *Spontán beszéd: szabályok és szabálytalanságok* című plenáris előadása is a konferenciaprogram részét képezi.

Ahogy az már hagyománnyá vált, idén is tervezzük a „Legjobb Ifjú Kutatói Díj” odaítélését, mellyel a fiatal korosztály tagjait kívánjuk ösztönözni arra, hogy kiemelkedő eredményekkel járuljanak hozzá a magyarországi nyelv- és beszédtechnológiai kutatásokhoz. A díj felajánlásáért az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézetének tartozunk köszönettel.

Szeretnék köszönetet mondani a programbizottságnak: Vámos Tibor programbizottsági elnöknek, valamint Alberti Gábor, Gordos Géza, Kornai András, László János, Prószéky Gábor és Váradi Tamás programbizottsági tagoknak. Szeretném továbbá megköszönni a rendezőbizottság és a kötet szerkesztők munkáját is.

Csirik János, a rendezőbizottság elnöke

Szeged, 2012. december

Tartalomjegyzék

I. Beszédtechnológia, fonológia

Mély neuronhálók az akusztikus modellezésben	3
<i>Grósz Tamás, Tóth László</i>	
Magyar nyelvű, kísérleti e-mail diktáló rendszer	13
<i>Tarján Balázs, Nagy Tímea, Mihajlik Péter, Fegyó Tibor</i>	
Hogyan tanuljunk kevés információból is? A RIP algoritmus továbbfejlesztett változatai	21
<i>Biró Tamás</i>	

II. Lexikológia, fordítás

Angol nyelvű összetett főnevek értelmezése parafrázisok segítségével	35
<i>Dobó András, Stephen G. Pulman</i>	
Félig kompozicionális szerkezetek automatikus felismerése doménadaptációs technikák segítségével a Szeged Korpuszon	47
<i>Nagy T. István, Vincze Veronika, Zsibrita János</i>	
Automatikusan generált online szótárak: az EFNILEX projekt eredményei	59
<i>Héja Enikő, Takács Dávid</i>	
A 4lang fogalmi szótár	62
<i>Kornai András, Makrai Márton</i>	
Hunglish mondattan – átrendezésalapú angol–magyar statisztikai gépfordító-rendszer	71
<i>Laki László János, Novák Attila, Siklósi Borbála</i>	

III. Korpusznyelvészet

Nyelvtanfejlesztés, implementálás és korpuszépítés: A HunGram 2.0 és a HG-1 Treebank legfontosabb jellemzői	85
<i>Laczkó Tibor, Rákosi György, Tóth Ágoston, Csernyi Gábor</i>	
HunLearner: a magyar nyelv nyelvtanulói korpusza	97
<i>Vincze Veronika, Zsibrita János, Durst Péter, Szabó Martina Katalin</i>	
Automatikus korpuszépítés tulajdonnév-felismerés céljára	106
<i>Nemeskey Dávid Márk, Simon Eszter</i>	

IV. Pszichológia

Szemantikus szerepek a narratív kategoriális elemzés (NARRCAT) rendszerében... 121 <i>Ehmann Bea, Lendvai Piroska, Miháltz Márton, Vincze Orsolya, László János</i>	121
A Regresszív Képzelti Szótár magyar nyelvű változatának létrehozása..... 124 <i>Pólya Tibor, Szász Levente</i>	124

V. Morfológia, szintaxis

Helyesírás.hu – Nyelvtechnológiai megoldások automatikus helyesírási tanácsadó rendszerben ..... 135 <i>Miháltz Márton, Hussami Péter, Ludányi Zsófia, Mittelholcz Iván, Nagy Ágoston, Oravecz Csaba, Pintér Tibor, Takács Dávid</i>	135
Helyesírási hibák automatikus javítása orvosi szövegekben a szöveggörnyezet figyelembevételével..... 148 <i>Siklósi Borbála, Novák Attila, Prószéky Gábor</i>	148
Magyar nyelvű klinikai rekordok morfológiai egyértelműsítése ..... 159 <i>Orosz György, Novák Attila, Prószéky Gábor</i>	159
O & közèpmağar zoalactanÿ èlèmzo ..... 170 <i>Novák Attila, Wenszky Nóra</i>	170
Domének közti hasonlóságok és különbségek a szófajok és szintaktikai viszonyok eloszlásában ..... 182 <i>Vincze Veronika</i>	182
Gondolatok a (magyar) statisztikai szintaktikai elemzőkről ..... 193 <i>Farkas Richárd</i>	193

VI. Szemantika

A lehetőségalmazok meghatározása az inkvizitív szemantikában..... 205 <i>Szécsényi Tibor</i>	205
Magyar és angol szavak szemantikai hasonlóságának automatikus kiszámítása ..... 213 <i>Dobó András, Csirik János</i>	213
A ŕeALIS tudástároló és következtető alrendszere ..... 225 <i>Kilián Imre</i>	225
Az igazság pillanata – avagy a ŕeALIS α horgonyzó függvénye ..... 236 <i>Alberti Gábor, Károly Márton, Kilián Imre, Kleiber Judit, Vadász Noémi</i>	236

VII. Információkinyerés és -visszakeresés

Kulcsszókinyerés alapú dokumentumklaszterezés	251
<i>Berend Gábor, Farkas Richárd, Vincze Veronika, Zsibrita János, Jelasity Márk</i>	
Információorientált dokumentumosztályozás a magyar Wikipédián.....	263
<i>Subecz Zoltán, Farkas Richárd</i>	
Frame-szemantikára alapozott információ-visszakereső rendszer	275
<i>Szóts Miklós, Gyarmathy Zsófia, Simonyi András</i>	

VIII. Posztterek és laptopos bemutatók

Dokumentumcsoportok automatikus kulcsszavazása és témakövetés.....	289
<i>Ács Zsombor, Farkas Richárd</i>	
Egy hatékonyabb webes sablonszűrő algoritmus –avagy miként lehet a cumisüveg potenciális veszélyforrás Obamára nézve	297
<i>Endrédi István, Novák Attila</i>	
MASZEKER: szemantikus kereső program	302
<i>Hussami Péter</i>	
PureToken: egy új tokenizáló eszköz	305
<i>Indig Balázs</i>	
Ismeretlen szavak helyes kezelése kötegelt helyesírás-ellenőrző programmal	310
<i>Indig Balázs, Prószéky Gábor</i>	
A $\Re$ ALIS statikus interpretációjának kísérleti implementációja	318
<i>Károly Márton</i>	
A szövegkorpuszok szókincsének összehasonlítása szótári címszójegyzék felhasználásával – neologizmusok és archaizmusok detektálása	324
<i>Kiss Gábor, Kiss Márton</i>	
Morfológiai egyértelműsítés nyelvfüggetlen annotáló módszerek kombinálásával	331
<i>Laki László János, Orosz György</i>	
Anonimizálási gyakorlat? – Egy magyar korpusz anonimizálásának tanulságai	338
<i>Mátyus Kinga</i>	
OpinHuBank: szabadon hozzáférhető annotált korpusz magyar nyelvű véleményelemzéshez.....	343
<i>Miháltz Márton</i>	
Miből lesz a robot MÁV-pénztáros?	346
<i>Nemeskey Dávid, Recski Gábor, Zséder Attila</i>	

Az új magyar Braille-rövidírás korpuszvezérelt kialakításának lehetőségei.....	348
<i>Sass Bálint</i>	
Neticle – Megmutatjuk, mit gondol a web	351
<i>Szekeres Péter</i>	
Vektortér alapú szemantikai szóhasználati vizsgálatok	354
<i>Tóth Ágoston</i>	
Magyar nyelvű néprajzi keresőrendszer.....	361
<i>Zsibrita János, Vincze Veronika</i>	
magyarlanc 2.0: szintaktikai elemzés és felgyorsított szófaji egyértelműsítés.....	368
<i>Zsibrita János, Vincze Veronika, Farkas Richárd</i>	
Szerzői index, névmutató.....	375

I. Beszédtechnológia, fonológia

Hogyan tanuljunk kevés információból is? A RIP-algoritmus továbbfejlesztett változatai

Biró Tamás

Amszterdami Egyetem (UvA)
Spuistraat 210, Amszterdam, Hollandia, e-mail: birot@nytud.hu

Kivonat A nyelvtanuló gyakran nem fér hozzá olyan információhoz, amely a nyelvészeti elméletekben központi szerepet játszik. Ez az információhiány a számítógépes szimulációk szerint hátráltathatja a nyelv-elsajátítást. Kutatásom során az OT tanulóalgoritmusok sikerességét javítottam Prince és Smolensky RIP-eljárásának továbbfejlesztésével.¹

Kulcsszavak: Optimalitáselmélet (OT), Robust Interpretive Parsing, szimulált hőkezelés/lehűtés, genetikai algoritmusok, tanulóalgoritmusok.

1. Bevezetés: hiányzó információ a tanulás során

Vajon a *John loves Mary* mondat egy SVO vagy egy OVS nyelvből származik? Helyezzük magunkat a nyelvtanuló helyébe, aki hallja ezt a nyelvi adatot, és megfelelő ismerettel is rendelkezik a világról (vagyis tud a két személy közötti kölcsönös szerelemről): vajon milyen következtetést vonjon le a nyelvtanuló az elsajátítandó célnyelv szórendjére vonatkozóan? Amennyiben ezen a ponton (helytelenül) tárgy-ige-alany szórendet feltételez, akkor ez a nyelvi adat megerősítheti a nyelvtanulót téves hipotézisében, és a tanulási folyamat félrecsúszhat. Ha azonban egy más, óvatosabb algoritmust követ, és számol azzal, hogy jelenlegi hipotézise akár hibás is lehet, miközben a nyelvi adat több módon interpretálható, akkor a tanulás sikerrel járhat – mint azt rövidesen bemutatom.

A mondattanban az alany és a tárgy megkülönböztetése központi szerepet játszik, de az angol nyelvet éppen elsajátító nyelvtanuló számára nem hozzáférhető információ az, hogy az informáns (tanító) mely főnévi csoportot szánta alanynak, és melyiket tárgynak. A nyelvtan számos más pontján is hasonló problémák merülnek fel. Tizenegy hónapos kislányom megsimogatott a [*Mutasd meg, hol van*] *apa szeme!* utasításra, mert még nem sajátította el a [s]~[š], valamint az [e]~[i] közötti fonológiai különbségeket. Ezért a *szeme*~*simi* párt szabad alternációként, nem pedig minimálpárként értelmezte. Apaként bízom benne, hogy kislányom esetében ez az egyszerű eset nem tereli vakvágányra a magyar fonológia elsajátítását.

¹ A szerző köszönetét fejezi ki a *Holland Tudományos Kutatási Alapnak* (NWO), amely a 275-89-004 számú Veni-projekt keretében az ismertetett kutatást támogatta.

Számítógépes nyelvészésként céлом a meglévő tanulóalgoritmusok továbbfejlesztése ugyanezen problémák elkerülése végett. Kutatásom tárgya az egyik leggazdagabb tanulhatósági irodalommal rendelkező kortárs nyelvészeti keret, az *Optimalitáselmélet* (OT) [1]. Az előbbieken bemutatott problémára az OT hagyományos megoldása a *Robusztus Interpretatív Parszolás* (RIP) [2], amelyet a 3. fejezetben tárgyalok. A RIP teljesítménye azonban kívánivalót hagy maga után. Ezért a 4. fejezetben két alternatívát mutatok be, amelyek teljesítményét az 5. fejezetben tesztelem.

Az első javaslat [3] a szimulált hőkezelés technikájából merít, és Boltzmann-eloszlást vezet be a megfigyelt nyelvi adat lehetséges interpretációján. A második javaslatot [4] a genetikai algoritmusok ihlették: párhuzamosan több, független tanulóalgoritmus fut, amelyek közösen interpretálják a bejövő nyelvi adatokat. Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, foglaljuk össze az OT-val és tanulóalgoritmusaival kapcsolatos tudnivalókat.

2. Az optimalitáselmélet és tanulóalgoritmusai

Az *optimalitáselmélet* (*Optimality Theory*, OT) [1] alap gondolata az, hogy egy u bemenet (például mögöttes reprezentáció) arra a kimenetre (felszíni reprezentációra) képeződik le, amely optimalizál egy célfüggvényt. A gondolat önmagában nem új, hiszen számos tudományterület a fizikától a közgazdaságtanig – közöttük sok számítógépes kognitív modell is – célfüggvények optimalizációjával magyarázza jelenségeit. A nyelvészetben is gyakran hivatkozunk a „minél jobb” alakra. A nyolcvanas években a generatív nyelvészetben (különösen a fonológiában) megnőtt a teleológikus érvelés szerepe: az újraíró szabályok *célja* az, hogy valamilyen elveknek megfeleljen – vagy „jobban” megfeleljen – a nyelvtani alak. Az optimalitáselmélet ezeket a nyelvészeti trendeket formalizálja, és így a formális OT a *számítógépes elméleti nyelvészet* egyik legdinamikusabban fejlődő ága lett.

Hasonlóan a nyelvészetén kívüli – például fizikai, közgazdaságtani vagy pszichológiai – optimalizációs modellekhez, valamint közeli rokonához, a *harmónia-nyelvtanhoz* is [5], az OT különböző szempontokat (*constraints*, magyarul *megszorítások* vagy *korlátok*, vö. [6]) „gyúr össze” egyetlen célfüggvéennyé. Ezek a megszorítások gyakran egymással összeegyeztethetetlen és összemérhetetlen elvárásokat támasztanak a grammatikus alakkal szemben. A chomskyánus felfogással ellentétben, a grammatikus alakok megsérthetnek egyes megszorításokat, azonban a cél az, hogy „összességben minél jobban teljesítsenek”.

Formálisan megfogalmazva: Egy u bemenetet (mögöttes alakot) a Gen *generátorfüggvény* a *jelöltek* (*candidates*: potenciális felszíni alakok) $\text{Gen}(u)$ halmazára képezi le. Majd az optimalitáselmélet alapaxiómája azt mondja ki, hogy az u bemenethez tartozó $\text{SF}(u)$ grammatikus felszíni alak optimalizálja a $H(c)$ célfüggvényt, a *Harmóniafüggvényt*:

$$\text{SF}(u) = \arg \text{opt}_{c \in \text{Gen}(u)} H(c) \quad (1)$$

Az optimalitáselmélet a nyelvek (nyelvtípusok) közötti különbségeket eltérő célfüggvényekkel modellezi, melyeket más és más jelöltek optimalizálnak. Hogy az optimalizálás mit is jelent – maximalizálást vagy minimalizálást –, attól függ, hogy hogyan reprezentáljuk a célfüggvényt. Hagyományosan a $H(c)$ harmónia maximalizálásáról szokás beszélni. De az alábbiakban mi inkább megspórolunk magunknak egy negatív előjelet: a megszorítások sértéseinek a minimalizálása, és így a megszorításokból összerakott célfüggvény minimalizálása lesz a célunk.

Ha az egyes C_i megszorításokat a constraintek Con univerzális halmazából vett valós értékű függvényeknek tekintjük,² akkor ezek lineáris kombinációja egy valósértékű célfüggvényt eredményez:

$$H(c) = \sum_{i=0}^{n-1} g_i \cdot C_i(c) \quad (2)$$

Ezt nevezzük harmónianyelvtannak, és itt az (1)-beli optimum egyszerűen a valós számok halmazán vett minimumot jelenti. A lineáris kombináció g_i súlyai határozzák meg azt, hogy melyik megszorítás milyen eréllyel szól bele a grammatikus alak meghatározásába. A legtöbb nyelvészeten kívüli modell (például a közgazdaságtudományban és a kognitív tudományokban) hasonló optimalizációs elveket követ.

Ezzel ellentétben, az optimalitáselmélet nem valósértékű függvénné „gyúrja össze” a megszorításokat, hanem egy *hierarchiába* rangsorolja őket. A magasabbra rangsorolt megszorítás perdöntő: ha azt egy jelölt más jelöltekénél súlyosabban sérti meg, akkor végképp elbukik, hiába viselkedik amúgy kitűnően az alacsonyabbra rendezett megszorítások szempontjából. Az ezen elvet (*szigorú dominancia, strict domination*) teljesítő harmóniafüggvényt többféle módon is reprezentálhatjuk: megszorítássértések csomagjaként (multihalmazaként) [1], polinómokként vagy halmazelméleti rendszámokként [7]. A legegyszerűbb a vektorként történő reprezentáció, amelyeket lexikografikusan rendezhetünk az optimalizálás során.³

$$H(c) = (C_{n-1}(c), \dots, C_1(c), C_0(c)) \quad (3)$$

A constraintek indexe tükrözi a rangsorolásukat: $C_{n-1} \gg \dots \gg C_1 \gg C_0$. A c jelölthöz rendelt $H(c)$ vektor $n - i$ -ik komponense a C_i megszorításnak felel meg, jelentése pedig az, hogy milyen mértékben (a legtöbb nyelvészeti modellben: hányszor) sérti meg a c jelölt a C_i megszorítást. A $H(c)$ vektor nem más, mint c sora az ismert OT-táblázatban, a csillagokat azok számával helyettesítve.

² Az optimalitáselmélet matematikailag helyes definíciójához azt is feltételeznünk kell, hogy az egyes megszorítások értékkészlete egy-egy jólrendezett halmaz [7]. A nyelvészeti gyakorlatban ez teljesül, hiszen a megszorítások általában nem-negatív egész értéket vesznek fel: nullát, ha a jelölt megfelel a megszorításbeli követelménynek, vagy egy pozitív egész számot, ha valahányszorosan megsérti azt.

³ Lásd például [8]-t. [9, p. 1009] körbeírja a vektorreprezentációt, de nem nevezi néven. Tudtommal [10] hivatkozik először vektorokra, míg [11] a lexikografikus rendezésre. A két kifejezés [12]-ben találkozik először egymással.

Ha $H(c_1)$ lexikografikusan kisebb $H(c_2)$ -nél, akkor c_1 harmonikusabb c_2 -nél. Nevezzük *fatális megszorításnak* azt a C_f megszorítást, amelyre $C_f(c_1) \neq C_f(c_2)$, de minden magasabbra rendezett megszorítás azonosan értékeli ezt a két jelöltet. A fatális megszorítás felel meg a $H(c_1) - H(c_2)$ különbségvektor első nem-nulla elemének. Ez az elem határozza meg $H(c_1)$ és $H(c_2)$ lexikografikus rendezését: $C_f(c_1) < C_f(c_2)$ akkor és csak akkor, ha $H(c_1)$ lexikografikusan kisebb, mint $H(c_2)$. Átfogalmazva olyan formába, ahogy azt rövidesen használni fogjuk: ha c_1 harmonikusabb, mint c_2 , akkor a fatális megszorítás c_1 -et preferálja.

Mivel a H harmóniafüggvény értékészlete n jólrendezett halmaz Descartes-szorzata, ezért maga az értékészlet is jólrendezett halmaz a lexikografikus rendezés mellett. Következésképpen, valóban jól definiált az OT alapaxiómája:

$$\text{SF}(u) = \arg \operatorname{opt}_{c \in \text{Gen}(u)} H(c) \quad (4)$$

azaz az u bemenethez (mögöttes reprezentációhoz) tartozó $\text{SF}(u)$ grammatikus felszíni reprezentáció optimalizálja a harmóniafüggvényt. Elvileg lehetséges, hogy két felszíni reprezentáció ugyanúgy sértse valamennyi megszorítást, és egyaránt optimalizálják a harmóniafüggvényt: ebben az extrém esetben az OT mindkét alakot grammatikusnak jósolja. A (4) egyenlőségben az optimalizálás lexikografikus minimalizálást jelent a fenti gondolatmenetünk értelmében. Azonban a szakirodalom, egy negatív előjelet helyezve $H(c)$ elé, a harmóniafüggvény maximalizálásáról beszél. E két megközelítés között nincs érdemi különbség.

Az optimalitáselmélet főszó szerint mind a Gen függvény, mind a Con halmaz univerzális. A nyelvtanok közötti eltérést kizárólag a Con-beli megszorítások rangsorolása okozza. Két természetes nyelv nyelvtana a harmóniafüggvényükben különbözik egymástól, mégpedig abban, hogy a (3)-beli vektor komponenseit hogyan permutálják.

Optimalitáselméleti keretben a *tanuló algoritmus* feladata tehát a következő: adott (u_k, s_k) bemenet–kimenet párokhoz megtalálni azt a H függvényt, a komponensek azon permutációját, a megszorítások azon rangsorolását, amely mellett minden k -ra teljesül $s_k = \arg \operatorname{opt}_{c \in \text{Gen}(u_k)} H(c)$. Az *offline algoritmusokban*, mint amilyen [13] *Recursive Constraint Demotion* algoritmus, a tanítóadatokat, a mögöttes alak–felszíni alak párokat, egyszerre kapja meg a tanuló, mielőtt ezekből kikövetkeztetné a célnyelvtant. Ezek az algoritmusok azonban nyelv-sajátítási modellként kevésbé plauzibilisek. Így fordítsuk a figyelmünket inkább az *online algoritmusokra*, amelyek az adatokat folyamatosan adagolják a nyelvtanulónak.

Ez utóbbiak *hibavezérelt (error-driven)* megközelítések. A tanuló egy $H^{(0)}$ nyelvtannal (harmóniafüggvénnyel, megszorítás-rangsorolással) indul, amelyet fokozatosan módosít a megfigyelési függvényében. $H^{(0)}$ lehet egy véletlen hierarchia, vagy valamely „veleszületettnek” gondolt rangsorolás. Például a gyermeknyelvi adatok alapján szokás amellet érvelni, hogy kezdetben a jelöltségi (*markedness*) megszorítások magasabbra vannak rendezve, mint a hűségi (*faithfulness*) megszorítások. A tanulás egy pontján a tanuló által feltételezett $H^{(k-1)}$ nyelvtan predikciója az u_k -hoz tartozó jelöltre: $l = \arg \operatorname{opt}_{c \in \text{Gen}(u_k)} H^{(k-1)}(c)$.

Ha ez az l (*loser form* a szakirodalomban) megegyezik a megfigyelt s_k -val (az alábbiakban w , mint *winner form*), akkor tanulónk örül a sikernek, és reménykedik, hogy elsajátította a célnyelvtant, minden más bemenetre is eltalálná a kimenetet. Amennyiben azonban l különbözik s_k -tól, a tanuló annak örül, hogy lehetősége van tanulásra: igyekszik úgy módosítani a nyelvtanát, hogy legközelebb $H^{(k)}$ már a helyes alakot jósolja. De legalábbis egy olyan nyelvtan felé közelítsen, amely a helyes w (azaz s_k) alakokat produkálja. A sikeres tanulás végén H^∞ megegyezik a tanító H_t nyelvtanával, vagy legalább ekvivalens vele: minden (megfigyelhető) bemenetre azonos kimenetet jósol.

Hogyan módosítja a tanuló a nyelvtanát, amikor hibát észlel? Egyes megszorításokat feljebb, másokat lejjebb rangsorol annak érdekében, hogy közelebb kerüljön a célnyelvtanhoz. A tanító H_t nyelvtana, a célnyelvtan, az u_k mögöttes alakhoz a $w = s_k = \arg \operatorname{opt}_{c \in \operatorname{Gen}(u_k)} H_t(c)$ jelöltet rendeli. Mit jelent az, hogy l különbözik w -tól? Azt, hogy H_t szerint w harmonikusabb l -nél, de $H^{(k-1)}$ szerint l harmonikusabb w -nél. Tehát, mint fentebb láttuk, a H_t -beli fatális megszorítás w -t kedveli, míg a $H^{(k-1)}$ -beli fatális megszorítás l -t. A tanuló ebből azt a következtetést vonja le, hogy valamelyik w -t kedvelő megszorítást az l -t kedvelő megszorítások fölé kell rendeznie. Ezért az online OT tanulóalgoritmusok végigtekintik a Con-beli megszorításokat. Az l -t kedvelőket (vagy azok egy részét) lejjebb rendezik, a w -t kedvelőket pedig (esetleg) feljebb. Hogy pontosan hogyan teszik ezt, abban eltérnek egymástól a különböző algoritmusok [14,2,15,16,17,18].

3. Amikor a tanuló nem kap meg minden információt

Eddig feltételeztük, hogy a tanuló számára világos, melyik w jelölttel kell összevetnie az aktuális nyelvtana által generált l jelöltet. Ez azonban nincs mindig így, amint azt a bevezető fejezetben már láttuk. A megfigyelt nyelvi adat (*overt form*) nem feltétlenül jelölt OT értelemben (*candidate*). Utóbbi tartalmazhat olyan nyelvtani információt (például a szintaktikai frázisok és a fonológiai lábak határait jelző zárójeleket), amelyek az előbbiből hiányoznak. A hallható nyelvi adat nem feltétlenül felel meg egyetlen w jelöltnek, hanem jelöltek egy tágabb W halmazára képezhető csak le (például az azonos lineáris szerkezetet leíró fák erdejére). A W -beli jelöltek azonban egymástól eltérő módon sértik az egyes megszorításokat, és így a tanuló számára kérdéses marad, hogy mely megszorítást kell lejjebb, melyeket pedig feljebb rangsorolnia.

Egy korábbi kutatásban például a tagadó mondatok tipológiáját és történeti fejlődését vizsgáltuk [19]. A tagadószó (SN) megelőzheti az igét (SN V szórend, mint a magyarban, az olaszban és az ófranciában), követheti azt (V SN, mint a törökben vagy az élőnyelvi franciában), és körbe is veheti (SN V SN, mint az irodalmi franciában és az óangolban). Az utóbbi szórend azonban két különböző fastruktúrának is megfelelhet: [SN [V SN]] vagy [[SN V] SN]. A frázishatárok a szintaktikai elméleteknek szerves részei, de nem hallhatóak, nincsenek jelen a nyelvtanuló számára hozzáférhető nyelvi adatban. Az a nyelvtanuló gyermek, aki azt figyelni meg, hogy a célnyelv két részből álló tagadószervezetet tartal-

maz (SN V SN), vajon miből fog rájönni, hogy a fenti két jelölt közül melyik grammatikus jövődöbéli anyanyelvében?

Tekintsük a következő (leegyszerűsített) példát. A Gen függvény a következő három jelöltet generálja (vagy a többi jelöltet már más megszorítások kiszűrték): [SN V], [[SN V] SN] és [SN [V SN]]. Három megszorításunk közül a *NEG minden egyes SN tagadósztót egy megszorítással bünteti. A V-RIGHT és a V-LEFT megszorítások pedig a V-t közvetlenül tartalmazó frázis (mondjuk V' vagy VP) szerkezetére vonatkoznak: akkor teljesülnek, ha a V ennek a frázisnak a jobb- oldali, ill. baloldali eleme. Tehát a következő OT-táblázatot kapjuk:

		Tanuló →	← Tanító	
		*NEG	V-RIGHT	V-LEFT
<i>l</i>	[SN V]	1	0	1
<i>w</i>	[[SN V] SN]	2	0	1
	[SN [V SN]]	2	1	0

(5)

Képzeljünk el, hogy a célnyelvtan V-LEFT $\gg$ V-RIGHT $\gg$ *NEG, vagyis a tanító (informáns) jobbról balra olvassa a fenti táblázatot. Számára az [SN [V SN]] alak a grammatikus, ami SN V SN-ként hangzik. Tegyük fel azt is, hogy a tanuló, pechjére, éppen az ellenkező hierarchiát feltételezi, a fenti táblázatot balról jobbra olvassa: *NEG $\gg$ V-RIGHT $\gg$ V-LEFT. Ő, ha rajta múlna, [SN V]-t mondana, de ez az *l* forma másként hangzik. Amint hallja a tanító által produkált alakot, észleli az eltérést, és beindul a hibavezérelt online tanuló algoritmus. A nyelvtanát úgy szeretné módosítani, hogy SN V helyett legközelebb SN V SN-t mondjon. Azaz a nyelvtana egy másik jelöltet hozzon ki optimálisnak... Jó, de melyiket? [[SN V] SN]-t vagy [SN [V SN]]?

Tesar és Smolensky [14,2] azt javasolták, hogy a tanuló használja a saját nyelvtanát arra, hogy kiválassza az SN V SN két lehetséges értelmezése közül azt a *w* alakot, amellyel össze fogja vetni a saját maga által produkált *l* alakot. A tanuló nyelvtana felől (balról jobbra) nézve a táblázatot látjuk, hogy ő az [[SN V] SN] jelöltet jobbnak találja, mint az [SN [V SN]] jelöltet. Vagyis arra fog törekedni, hogy *l* helyett *w*-t hozza ki legközelebb optimálisnak. Több online OT tanulóalgoritmus létezik, amelyek részleteikben különböznek egymástól, de az alap gondolatuk azonos: ha egy megszorítás *l*-t jobbnak találja, mint *w*-t, akkor lejjebb kell rendezni (legalábbis, ha magasra volt eredetileg rangsorolva), ha pedig *w*-t találja jobbnak *l*-nél, akkor (bizonyos algoritmusban) feljebb.

Esetünkben egyetlen megszorítás van, amelyik eltérően értékeli *l*-t és *w*-t: a *NEG megszorítás *l*-t preferálja, és ezért lejjebb kell rangsorolni. A tanuló így eljuthat a V-RIGHT $\gg$ *NEG $\gg$ V-LEFT, majd a V-RIGHT $\gg$ V-LEFT $\gg$ *NEG hierarchiákhoz. Azonban, figyeljük meg, a tanuló mindvégig az [SN V] jelöltet fogja grammatikusnak tartani, a megfigyelt SN V SN alakot pedig mindig [[SN V] SN]-ként fogja értelmezni. Előbb-utóbb *NEG a rangsorolás aljára, a tanuló pedig patthelyzetbe kerül: az algoritmus elakad, az egyetlen átrangsorolandó megszorítást nincs már hova tovább átrangsorolni. A gondot az okozza, hogy a megoldás V-LEFT és V-RIGHT rangsorolásának a felcserélése lenne, de erre az algoritmus „nem jön rá”. Mindvégig, amíg ez a csere nem történik meg, a

tanuló [SN V]-t tekinti l -nek és [[SN V] SN]-t w -nek, utóbbi produkálására törekszik. Ekkor valójában lehetetlent tűz ki célul: az [[SN V] SN] jelölt harmonikusan korlátolt (*harmonically bounded* [20]), egyetlen megszorítás szempontjából sem jobb, mint [SN V], és ezért nem létezik olyan rangsorolás, amely [[SN V] SN]-t hozná ki győztesnek. Hogyan lehet kitörni ebből a patthelyzetből?

Foglaljuk össze az eddigieket: a hibavezérelt online OT tanulóalgoritmusok (1) összehasonlítják a megfigyelt w jelöltet – vagy a megfigyelt alak egyik lehetséges w interpretációját – a tanuló által hibásan grammatikusnak vélt l jelölttel, és ha ezek egymástól eltérnek („hiba” lép fel), akkor (2) meghatározzák, hogy melyik megszorítás preferálja l -t, és melyik w -t, végül (3) előbbieket lejjebb, utóbbiakat feljebb rendezik. A *szétválasztás menetrendje*:

Minden $C_i \in \text{Con}$ megszorításra,

1. ha $C_i(w) > C_i(l)$, akkor a C_i megszorítás l -t preferálja;
2. ha $C_i(w) < C_i(l)$, akkor a C_i megszorítás w -t preferálja.

Az l jelölt meghatározása, hibavezérelt algoritmusról lévén szó, természetesen a tanuló (egyelőre még) hibás nyelvtanától függ. A probléma abból származik, hogy szintén erre a hibás hierarchiára támaszkodunk w meghatározásánál, azaz a megfigyelés interpretálása során. Bár mindegyik W -beli jelölt ugyanúgy hangzik, de egyetlen w jelöltet választunk ki közülük a tanuló hibás nyelvtana segítségével. Egy rossz döntés ezen a ponton félreviheti az egész tanulási folyamatot. Milyen alapon bízunk a tanító adatok értelmezését egy nyilvánvalóan téves hipotézisre? Tesar és Smolensky, amikor az eddigiekben leírt, *Robust Interpretive Parsing* (RIP, ‘Robusztus Interpretatív Parszolás’) nevű eljárásukat javasolták, az *Expectation–Maximization*-módszerek konvergenciáját látva azt remélték, hogy iteratív módon, előbb–utóbb, a tanuló eljuthat a célnyelvtanhoz. Sajnos azonban a kísérleteik azt mutatták, hogy ez nincs mindig így: néha végtelen ciklusba fut a tanuló, néha pedig – akárcsak a fenti példánkban – zsákutcába.

4. Két kiút a zsákutcából: Általánosított RIP

Figyeljük meg, hogy a szétválasztás fenti menetrendje során valójában érdektelen, hogy pontosan melyik jelöltet is választjuk w -nak. Ami számít, az w viselkedése az egyes megszorítások szempontjából. Nem szükséges rámutatnunk valamelyik jelöltre: elegendő meghatározni azt a határértéket, amellyel $C_i(l)$ -t összehasonlítjuk. Ha $C_i(l)$ kevesebb a határértéknél, akkor a C_i megszorítás „ l -t preferálja”, és alacsonyabbra kell rangsorolni. Ha pedig $C_i(l)$ több, akkor C_i „ w -t preferálja”, és (az algoritmus részleteitől függően) magasabbra rangsorolandó. Az alábbiakban ezt a $C_i(W)$ határt az egész W halmazból számoljuk ki.

A fenti példánkban a tanuló, bár [SN V]-t mondana, de a hallott SN V SN alakról nem tudja eldönteni, hogy az hogyan interpretálandó: vajon a tanító nyelvtana szerint [[SN V] SN] vagy [SN [V SN]] a grammatikus? A maximum-entrópia módszerek azt javasolják, ha nem tudunk dönteni két lehetőség közül, akkor adjunk mindkettőnek egyenlő esélyt. Tegyük így most is, és átlagoljuk a táblázat két sorát:

		*NEG	V-RIGHT	V-LEFT
l	[SN V]	1	0	1
w_1	[[SN V] SN]	2	0	1
w_2	[SN [V SN]]	2	1	0
W	w_1 és w_2 átlaga	2	0,5	0,5

(6)

A megfigyelt SN V SN alaknak potenciálisan két w felelhet meg. Ők alkotják a W halmazt. Az egyes megszorítások súlyozott átlaga értelmezhető ezen a W halmazon: valamely p_w súlyok mellett

$$C_i(W) = \sum_{w \in W} p_w \cdot C_i(w), \quad \text{ahol} \quad \sum_{w \in W} p_w = 1. \quad (7)$$

A (6) táblázatban a W halmaz mindkét elemére $p_w = 0,5$. Ha ezt az utolsó, átlagolt sort hasonlítjuk össze l sorával, arra a következtetésre jutunk, hogy *NEG mellett V-RIGHT is l -t preferálja, és mindkettőt lejjebb kell rangsorolni. Ráadásul V-LEFT szempontjából pedig W a jobb, magasabban lenne a helye. Így tehát az algoritmus immár fel fogja tudni cserélni V-RIGHT és V-LEFT rangsorolását. Vagyis a tanuló eljuthat a tanító nyelvtanához; de legalábbis egy azzal ekvivalens rangsoroláshoz, amelyben bár a megszorítások sorrendje eltérhet, de amely a célnyelvvel azonos nyelvet határoz meg.

A *szétválasztás menetrendje* a következőképpen módosul az ily módon bevezetett *Általánosított Robusztus Interpretatív Parszolás* nevű eljárásban [3]:

Minden $C_i \in \text{Con}$ megszorításra, és valamely p_w értékek mellett,

1. ha $C_i(W) > C_i(l)$, akkor a C_i megszorítás l -t preferálja;
2. ha $C_i(W) < C_i(l)$, akkor a C_i megszorítás W -t preferálja.

Egyetlen kérdés maradt megválaszolatlanul: mi határozza meg a p_w értékeket a (7) képletben? Két közelmúltbeli cikkemben két különböző megoldást javasoltam. Egyiket a szimulált hőkezelés (szimulált lehűtés; *simulated annealing*), a másikat pedig a genetikai algoritmusok (*genetic algorithms*) ihlették.

4.1. GRIP: szimulált hőkezelés

A tanulás elején nem bízhatunk a tanuló nyelvtanában, mert az meglehetősen különbözhet a célnyelvtantól. Ha azonban hiszünk a tanulás sikerében, akkor fokozatosan növelhetjük a tanuló nyelvtanába vetett bizalmunkat. Ezért a tanulás elején a p_w súlyokat egyenlően szeretnénk elosztani W elemei között, a maximum-entrópia módszerek mintájára. A tanulás végén pedig oly módon, hogy csak a tanuló nyelvtana által legjobbnak tartott W -beli elem kapjon nullától különböző súlyt. Az utóbbi eset azonos a Tesar és Smolensky-féle eredeti RIP eljárással.

A *GRIP algoritmusnak* nevezett javaslatom [3] lényege az, hogy vezessünk be egy Boltzmann-eloszlást W -n. Ha $H(w)$ valós értékű, mint például a harmónia-nyelvtanban, akkor a Boltzmann-eloszlás alakja jól ismert:

$$p_w = \frac{e^{-H(w)/T}}{Z(T)}, \quad \text{ahol} \quad Z(T) = \sum_{w \in W} e^{-H(w)/T} \quad (8)$$

A termodinamikából kölcsönzött Boltzmann–Gibbs eloszlást egy pozitív T paraméter („hőmérséklet”) jellemzi. Ha T nagyon magas ($T \gg H(w)$ minden $w \in W$ -re), akkor a p_w súlyok (közel) egyenlően oszlanak el W elemei között. Ha viszont T nagyon alacsony ($0 < T \ll H(w)$), akkor a súly nagy része a legalacsonyabb $H(w)$ „energiájú” elem(ek)re koncentrálódik. Az optimálistól eltérő W -beli elemek p_w értékei nullához tartanak. A *szimulált hőkezelés* (szimulált lehűtés) név alatt ismert eljárások lényege az, hogy az algoritmus T paramétere nagyon magas értékről nagyon alacsony értékre fokozatosan csökken le.

A szimulált hőkezelés optimalizációs eljárásaként ismert, és korábban ekként alkalmaztam az OT-ban is. Az *SA-OT algoritmus* egy performancia-modell: egy heurisztikus módszer az optimális jelölt megkeresésére [21,8,7]. Most azonban nem az optimális jelöltet keressük, hanem nyelvtant tanulunk.

Az *Általánosított Robusztus Interpretatív Parszolás* eljárás újítása az, hogy nem egyetlen w viselkedését veti össze az l viselkedésével megszorításonként, hanem az összes lehetséges W -beli jelölt viselkedésének súlyozott átlagát. A p_w súlyokat kell tehát meghatároznunk, és *erre* használjuk a Boltzmann-eloszlás (8) képletét. Arra tehát, hogy az egyes megszorítások W -n vett súlyozott átlagát definiáló (7) képletben szereplő p_w súlyokat kiszámítsuk. Majd, a tanulás során fokozatosan csökkentjük a (8)-ban használt T értékét, és ezáltal módosulnak a súlyok is. Kezdetben W minden eleme hozzájárul a megszorítások átrangsorolásának meghatározásához. Később azonban csak azok a jelöltek, amelyek a tanuló nyelvtana szerint a legharmonikusabbak W -ben.

Az algoritusból azonban egy csavar még hiányzik. A (8) képlet valóértékű $H(w)$ függvényt feltételez. De az optimalitáselméletben $H(w)$ vektorértékű, amint azt (3) alatt láttuk. Ezért az idézett cikkemben a (8) Boltzmann-eloszlást vektorértékű $H(w)$ -ra is értelmezni kellett. Az eredmény formailag sok szempontból hasonlít az SA-OT algoritmusra. A Boltzmann-eloszlás T „hőmérséklet” paraméterének szerepét egy (K, t) paraméterpár veszi át, és ezek határozzák meg a p_w súlyokat. Az eljárás mögött húzódó matematikai gondolatmenet, valamint a pszeudokód és annak elemzése megtalálható [3]-ben – itt hely hiányában nem térhetünk ki ezekre a részletekre.

Ha a (K, t) paraméter már a tanulási folyamat elején is nagyon alacsony, akkor visszajutunk a hagyományos RIP eljáráshoz. Vajon a GRIP algoritlussal, magasabb (K, t) kezdőértékek mellett, javítható a tanulás sikeressége?

4.2. JRIP: „genetikai algoritmus”

[4] egy másik – matematikailag egyszerűbb – megközelítést mutat be a p_w súlyok meghatározására. Az alfejezet címében szereplő idézőjelek arra utalnak, hogy az alábbiakban leírtak csak távolról emlékeztetnek a genetikai algoritmusokra: nincs mutáció és szelekció, csupán egy változó összetételű rangsorolás-populáció, amely, remélhetőleg, konvergál a „megoldás” felé.

Yang [22] gondolatát követve, a javaslat lényege az, hogy a tanuló nem egy, hanem r darab nyelvtannal (esetünkben megszorítás-rangsorolással) rendelkezik. Ezeket külön-külön, véletlenszerűen inicializáljuk, és külön-külön tanulnak a RIP algoritmus szerint. A k -ik hierarchia ($1 \leq k \leq r$) minden egyes bejövő adat után kiszámítja a maga l_k és w_k jelöltjeit: ő maga mely jelöltet választaná, illetve a megfigyelt alak mely interpretációját találja optimálisnak. Ha ezek után a k -ik hierarchia összehasonlítja l_k -t w_k -val, lejjebb sorolja az l_k -t preferálóg megszorításokat, és feljebb sorolja a w_k -t kedvelőket, akkor visszajutunk a hagyományos RIP algoritmushoz. Ha nem is mindegyik nyelvtan, de valamelyik közülük előbb-utóbb a célnyelvtanhoz fog konvergálni.

Ez a megközelítés azonban nem lenne plauzibilis gyermeknyelv-elsajátítási modell. Mind a k hierarchia csak kis valószínűséggel fog egyszerre sikerrel járni [4]. Ha pedig a nyelvtanok egy része nem jut el a célnyelvtanhoz, akkor a felnőttek honnan tudják, hogy melyik nyelvtant kell használniuk? A teljes nyelven tesztelik valamennyi nyelvtant? Számítógépes kísérletek játéknyelvtanai esetén egy ilyen teszt még elképzelhető lenne, de nem valódi nyelv esetén.

Ezért javaslom, hogy az egyes hierarchiák a saját maguk által optimálisnak tartott l_k jelöltet ne a saját maguk által meghatározott w_k jelölthöz hasonlítsák, hanem valamennyi w_k „átlagához”. A rangsorolások a *hierarchiák populációjában* közösen interpretálják a bejövő alakot, hátha közös erővel sikeresebbek, mint egyenként. Közösen határozzák meg azt a $C_i(W)$ határértéket, amellyel utána mindenki külön-külön összeveti a saját $C_i(l_k)$ -jét, hogy eldöntse, lejjebb vagy feljebb rangsorolja-e a C_i megszorítást a saját hierarchiájában. Sikeres tanulás esetén mind az r rangsor a célnyelvtanhoz konvergál.

Így jutunk el a *JRIP algoritmushoz*. A (7) képlet a következő alakot veszi fel:

$$C_i(W) = \frac{1}{r} \sum_{k=1}^r C_i(w_k) \quad (9)$$

Másképp megfogalmazva, a (7) egyenletbeli p_w arányos azon populációbeli nyelvtanok számával, amelyek w -t választották w_k gyanánt a W halmazból.

Az $r = 1$ eset megfelel a hagyományos RIP algoritmusnak. Vajon növelhető a tanulás sikere JRIP-pel, ha magasabb r -t választunk?

5. Szóhangsúly

A tagadó mondat eddig tárgyalt szórendjéhez hasonló problémával szembesül a tanuló (algoritmus) a hangsúly elsajátításánál is. A szóhangsúly kurrens fonológiai elméletei a szótagokat *lábakba* szervezik, de ezek nem „hallhatóak”. Következésképp a tanuló nem tudhatja, hogy például a *hókusz-pòkusz* négy-szótagú szó jambikus vagy trochaikus nyelvre bizonyíték-e. Elemezhető akár $[hók][uszpòk]usz$ -ként, akár $[hókusz][pòkusz]$ -ként. A szóhangsúly példáján mutatta be [2] a RIP algoritmust, és ezért én is ezen a példán illusztrálom, hogy az általam javasolt két új módszer mennyit képes javítani a RIP algoritmuson.

A metrikus fonológia szerint a szótagok metrikus lábakba szerveződhetnek. Egy láb egy vagy két szótagból állhat. Az egyik láb kiemelt: a „feje” kapja a szó

főhangsúlyát. A többi láb feje mellékhangsúlyt kap. A két szótagból álló lábak másik szótagja, valamint a lábakon kívül eső szótagok nem kapnak hangsúlyt. A metrikus fonológia OT modelljeiben a megszorítások vonatkozhatnak a szótagokra (például nehéz szótag kapjon hangsúlyt; ne kerüljön szótag a lábakon kívülre), a lábakra (például a láb legyen kétszótagú; a láb legyen jambikus) és az egész szó szerkezetére (például a szó bal határa essen egybe egy láb bal határával). Kísérleteim során ugyanazt az OT metrikus fonológiai szakirodalomban széles körben elterjedt tizenkét megszorítást használtam, mint Tesar és Smolensky [2].

A kísérlet elején mind a tanító, mind a tanuló nyelvtanát véletlenszerűen inicializáltam. A tizenkét megszorításhoz egy-egy 0 és 50 közötti lebegőpontos rangsorértéket rendeltem, Boersma és Magri algoritmusainak megfelelően [16,18], eltérően az eredeti *EDCD* algoritmustól [14,2]. Minél magasabb egy megszorítás rangsorértéke, annál magasabbra kerül a hierarchiában. Négy algoritmust vizsgáltam: Boersma *GLA*-je az *l*-t preferáló megszorítások rangsorértékét 1-gyel csökkenti, és a *W*-t preferáló megszorításokét 1-gyel növeli. Magri algoritmus a legmagasabbra rangsorolt, *l*-t preferáló megszorítás rangsorértékét 1-gyel csökkenti, és az összes $-n$ darab $-W$ -t preferáló megszorításét $1/n$ -nel növeli. Az Alldem algoritmus csak az *l*-t preferáló megszorításokhoz nyúl, míg a Topdem algoritmus kizárólag a legmagasabbra rangsorolt, *l*-t preferáló megszorítás rangsorértékét csökkenti (szintén 1-gyel).

A nyelvtanuló feladata egy négy szóból álló lexikon helyes hangsúlyozásának a megtanulása volt. A lexikon szavai négy és öt, könnyű és nehéz szótagokból álltak: *ab.ra.ka.dab.ra*, *a.bra.ka.da.bra*, *ho.kusz.po.kusz* és *hok.kusz.pok.kusz*. A tanító ezeket látta el szóhangsúllyal a saját nyelvtana szerint, majd törölte a lábhatárokat, és az így generált nyelvi adatokat ismételtette a tanulóknak. A tanulás akkor volt sikeres, ha a tanuló talált olyan hierarchiát, amellyel reprodukálta az általa megfigyelt nyelvi adatokat. Egy-egy paraméterbeállítás mellett a kísérletet több ezerszer megismételtem, és mértem a sikeres tanulások arányát.

Amikor a GRIP és a JRIP paraméterei a hagyományos RIP-nek feleltek meg, a sikeres tanulás aránya 76-78% körül volt, az algoritmus részleteitől függően. Megfelelő paraméterbeállításokkal azonban ez az arány jóval 90% fölé – néhány további trükkel pedig akár 95% fölé is – emelkedett [3,4]. A különbség statisztikailag erősen szignifikáns, bizonyítván a GRIP és JRIP algoritmusok sikerét.

6. Összefoglalás és utószó

Bemutattam, hogy az OT tanulóalgoritmusok milyen problémával szembesülnek, ha a tanítóadat nem tartalmaz minden fontos információt. A megfigyelhető adat lehetséges értelmezései közül a hagyományos RIP eljárás a tanuló nyelvtana szempontjából legjobbat választja. Ehelyett az értelmezések megszorításértései átlagolását javasoltam, két különböző módszerrel. A szóhangsúllyal folytatott kísérletek során mindkét módszer szignifikánsan javított a RIP hatékonyságán.

A konferenciaabsztrakt megírása óta eltelt két hónap. Kislányom időközben elsajátította az /e/ és az /i/ közötti fonemikus különbséget a magyar nyelv nyelvtanában. Vajon milyen tanulóalgoritmust használt?

Hivatkozások

1. Prince, A., Smolensky, P.: *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Blackwell, Malden. Eredetileg: *Technical Report nr. 2. of the Rutgers University Center for Cognitive Science (RuCCS-TR-2)* (1993/2004)
2. Tesar, B., Smolensky, P.: *Learnability in Optimality Theory*. MIT Press, Cambridge, MA – London (2000)
3. Bíró, T.: *Towards a Robuster Interpretive Parsing: Learning from overt forms in Optimality Theory*. *Journal of Logic, Language and Information* (accepted)
4. Bíró, T.: *Uncovering information hand in hand: Joint Robust Interpretive Parsing in Optimality Theory*. *Linguistic Inquiry* (submitted)
5. Smolensky, P., Legendre, G., eds.: *The Harmonic Mind: From Neural Computation to Optimality-Theoretic Grammar*. MIT Press (2006)
6. Rebrus, P.: *Optimalitáselmélet*. In Siptár, P., ed.: *Szabálytalan fonológia*. Tinta Könyvkiadó, Budapest (2001) 77–116
7. Bíró, T.: *Finding the Right Words: Implementing Optimality Theory with Simulated Annealing*. PhD thesis, University of Groningen (2006) ROA-896.
8. Bíró, T.: *A sz.ot.ag: Optimalitáselmélet szimulált hőkezeléssel*. In Alexin, Z., Csendes, D., eds.: *III. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged, SzTE Informatikai Tanszékcsoport* (2005) 29–40
9. Ellison, T.M.: *Phonological derivation in Optimality Theory*. In: *Proceedings of the 15th CoLing Conference*. Volume 2. (1994) 1007–1013
10. Eisner, J.: *Efficient generation in primitive Optimality Theory*. In: *Proceedings of the 8th conference of EACL*. (1997) 313–320
11. Tesar, B., Grimshaw, J., Prince, A.: *Linguistic and cognitive explanation in Optimality Theory*. In Lepore, E., Pylyshyn, Z., eds.: *What is Cognitive Science?* Blackwell, Malden, MA (1999) 295–326
12. Eisner, J.: *Easy and hard constraint ranking in Optimality Theory: Algorithms and complexity*. In Eisner, J., Karttunen, L., Thériault, A., eds.: *Finite-State Phonology: Proc. of the 5th SIGPHON Workshop, Luxembourg* (2000) 57–67
13. Tesar, B.: *Computational Optimality Theory*. PhD thesis, University of Colorado, Boulder (1995) ROA-90.
14. Tesar, B., Smolensky, P.: *Learnability in Optimality Theory*. *Linguistic Inquiry* **29**(2) (1998) 229–268
15. Boersma, P.: *How we learn variation, optionality, and probability*. *Proceedings of the Institute of Phonetic Sciences, Amsterdam (IFA)* **21** (1997) 43–58
16. Boersma, P., Hayes, B.: *Empirical tests of the Gradual Learning Algorithm*. *Linguistic Inquiry* **32** (2001) 45–86 ROA-348.
17. Boersma, P.: *Some correct error-driven versions of the Constraint Demotion algorithm*. *Linguistic Inquiry* **40**(4) (2009) 667–686
18. Magri, G.: *Convergence of error-driven ranking algorithms*. *Phonology* **29**(2) (2012) 213–269
19. Lopopolo, A., Bíró, T.: *Language evolution and SA-OT: The case of sentential negation*. *Computational Linguistics in the Netherlands J* **1** (2011) 21–40
20. Samek-Lodovici, V., Prince, A.: *Optima*. ROA-363 (1999)
21. Bíró, T.: *How to define Simulated Annealing for Optimality Theory?* In: *Proceedings of Formal Grammar/Mathematics of Language, Edinburgh* (2005)
22. Yang, C.D.: *Knowledge and Learning in Natural Language*. Oxford University Press, Oxford, UK (2002)